

riausiai pirmosios jo pusės) smatininkų gaminiai. Apavas iš Plinkaigalio kapinyne yra ankstyviausias iš žinomų Lietuvoje.

PAVIRVYTĖS-GUDŲ (AKMENĖS RAJ.) SENKAPIO TYRINĖJIMAI

1977 METAIS

Adelė Cholodinska
Alfreda Striaukaite

Pavirvytės senkapis yra 0,4 km į V nuo kelio Tryškiai-Gyvočiai, 0,2 km į ŠR nuo kelio Tryškiai-Viekšniai, 0,1 km į R nuo Virvytės, dešinio jos kranto iškyšulyje (Viekšnių apyl.). Senkapio paviršiuje matyti bulvarusių žymės. Žvalgant išartą PR dalį, aptikti atsitiktiniai radiniai - žalvarinis kabutis su grandinėle dalimi, įvijinis žiedas ir įvijs.

Lietuvos žemės vardyne minima, kad Mažeikių apskrities Viekšnių valsčiaus Pavirvytės kaimo Apušotyne, apaugusiame pušimis smėlio-žvyro kalnelyje, randama "senovės lieksnų: šautuvų, žalvarinių žiedų..."¹ P. Tarasenke mini Pavirvytės kaime rastą "senovišką kalaviją", tačiau vietą nurodo esant Šiaulių apskrities Tryškių valsčiuje². Gal tai radinys iš mūsų tyrinėto senkapio Pavirvytės kaime, Viekšnių valsčiuje, o ne iš Pavirvyčio kaimo, esančio buvusiam Tryškių valsčiuje (dabar Telšių rajonas, Tryškių apylinkė), juo labiau, kad pastarajame kaime nuo seno žinomi tik kaimo kapeliai su jais būdingais radiniais³.

Pavirvytės senkapis 1977 m. paimtas į Lietuvos TSR kultū-

¹ VAK byla Nr. 29, p. 153.

² Tarasenka P., 1928, p. 209.

³ VAK byla Nr. 17, p. 265 nurodomi kaimo kapeliai abipus vieškelių, 25 m į P nuo Juodupio, vadinami Drupkapiiais. Kasant

ros peminklų apskaitą. Literatūroje jis žinomas ir Gudų senkapio vardu, nes yra Pavirvytės ir Gudų kalno riboje⁴. 1965 m. dalis senkapio sunaikinta. Keliolika radinių iš čia pateko į Viešnių vidurinę mokyklą, o 1971 m. iš jos - IEM. Radiniai būdingi IX-XIII a., dalis jų apdege. Tarp jų yra dviašmenio keltavijo geležtė su įrašu.

1977 m. kolūkis netoli senkapio atidarė žyvro karjerą. Tu pačių metų liepos 11 d. Mažeikių kraštotyros muziejus pradėjo šį senkapį tyrinėti. Iširtas 700 m² plotas, rasti 22 nedeginių žmonių kapai, surinkti 323 radiniai.

Leidosena. Kasinėjant pasiūkėjo, kad pagrindinė senkapio vieta yra ariamoje dirvoje, į P. nuo aukščiau aprašytos kalvelės. Pačioje kalvelėje, vadinamame iškyšulyje, buvo iširtas 50 m² plotas ir aptikti kapai Nr. 12, 13, 14. Kape Nr. 12 prie kairiojo dubens kaulo gulėjo kriauninis peiliukas, o ant krūtinės - mažytė žalvarinė grandinėlė, kapai Nr. 13 ir 14 buvo be įkapių.

Dauguma kapų išerdyti visiškai, kai kurie apardyti. Nesuardyti išlikę kapai Nr. 5, 6, 7, 9, 10, 20 ir 22.

Duobės mirusiesiems kastos nuo 195 cm iki 250 cm ilgio ir nuo 60 iki 80 cm pločio. Jų gylis svyruoja nuo 30-60 iki 65-90 cm. Mirusieji guldyti sukštiešninkai, ištiestomis kojomis. Rankos sulenktos smailu kampu ir sudėtos ant krūtinės. Kapų eilės ir tvarkos nebuvo galima pasekti, nes nesuardytų kapų išliko tik po vieną arba du. Kapuose Nr. 1, 3, 5, 6, 8 mirusieji buvo palaidoti galva į ŠR, o kapuose Nr. 9, 10, 12, 7, 4, 13, 19, 20 į ŠV. Kape Nr. 18 mirusysis orientuotas galva į FV, o kape Nr. 21 - į PR.

⁴ LAA. V., 1977, t. 3, p. 44.

Nesuardytuose ir apardytuose kapuose aptikta darbo įrankių, ginklų, papuošalų.

Vyrų kapuose Nr. 1, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 22 rasti įmoviniai letigaliai. Kape Nr. 7 aptiktas skersai šlaunikaulių padėtas kovos peilis, kapuose Nr. 10, 19 ir 20 - platusis kovos peilis, taip pat padėtas skersai šlaunikaulių, o kape Nr. 18 įstrižai dubens kaulų ir šlaunikaulio gulėjo kovos peilis medinėse žalvariu apkaustytose makštyse.

Iš darbo įrankių vyrams buvo dedamos pentinės (k. 2) ir įmovės (k. 10) vedegos, geležinis dalgis (k. 22). Iš papuošalų vyrų kapuose rastos vytinės arba suktinės antkaklės, pasaginės sėgės daugiakampiais gaisiais. Kape Nr. 18 aptikta pragręžta žvėries iltis. Beveik visuose vyrų kapuose buvo rasti geriamųjų ragų žalvariniai apkaustai (k. 1, 2, 6, 15).

Moterų kapuose pagrindiniai darbo įrankiai - įtveriamieji peiliai nulenktomis viršūnėmis, ylos (k. 5, 9, 17). Moterims ant kaklo buvo uždėtos vytinės antkaklės (k. 5, 9), krūtinės papuoštos dviem kryžiniais smeigtukais, sujungtais kelių eilių grandinėlais (k. 5, 17), ant rankų užsėtos įvijinės dvylikos spyvių (k. 5) spyrankės.

Iš vaikų kapų nesuardytas aptiktas tikrai vienas - Nr. 16. Vaikutis buvo papuoštas suktine antkakle, dviem žalvarinėmis įvijinėmis spyrankėmis ir dviem mažyčiais įvijiniais žiedeliais.

Radiniai. Iš senkapio į muziejų pateko 323 dirbiniai. Dalis dirbinių iš kapų, o likusieji atsitiktiniai. Daugelio dirbinių išlikę tik fragmentai.

Iš darbo įrankių gausiausią grupę sudaro peiliai. Iš viso peilių rasta 23 (k. 5, 6, 10, 12, 17) ir likusieji 18 - atsitiktiniai. Peiliai rasti nulenktomis viršūnėmis ir tiesiomis nuga-

rėlėmis, nedideli. Visi peiliai įtvėriamieji, išskyrus k. 12, kuriame buvo rastas kriauvinis peiliukas.

Rasta eilė darbo įrankių po vieną. Tai kape Nr. 2 aptikta vienintelė šiame senkapyje pentinė vedega smarkiai pelenktais ašmenimis. Kape Nr. 22 rastas geležinis koplų 16,5 cm ilgio, 6,5 cm pločio ašmenimis. Tame pačiame karste rastas ir dalgis. Aptiktos dvi įmovinės peikenos, viena k. 10, o antroji - atsitiktinė.

Kirvių rasta keturi, visi atsitiktiniai, kiekvienas skirtingos formos, pagaminti iš geros kokybės plieno. Pirmasis jų 16 cm ilgio, 9 cm pločio ašmenimis su labai ryškiais plieno sluoksniais šonuose, antresis 13 cm ilgio, ašmenų plotis 8,5 cm, o trečiasis - siauras ašmenis pentinis, savo forma primenantis plaktuką - ilgis 10, ašmenų plotis 4,5 cm, ketvirtasis - įprastos formos plačias ašmenis.

Rasti trys verpstukai, visi atsitiktiniai - du iš jų moliniai, o trečiasis šiferinis. Senkapyje aptiktos 8 ylos (k. 6, 9, 17), kitos atsitiktinės. Kapuose Nr. 1, 6, 15 rasti žalvariniai geriamųjų ragų apkaustai. Vienintelė atsitiktinai rasta smarkiai surūdijusi cilindrinė apynos šerdis.

Turbūt vienas įdomiausių šio senkapio rėdinių yra žalvarinės svarstyklėlės ir 8 žalvariniai svoreliai. Svarstyklėlės gerai išlikusios, sulankstytos ir įdėtos į žalvarinę 7 cm diametro dėžutę. Dėžutė pusrutulio formos, iš labai plonos skardos. Visas dėžutės paviršius ornamentuotas iš smulkių įkartinėlių sudarytais rombais, o dangtelis papuoštas dar iškilu spurgeliu ir įmuštų akučių ornamentu. Priekyje dėžutė užsidaro sklaideliu. Ji buvusi įdėta į odinį maišuką.

Pats didžiausias svorelis yra dvigubo nupjauto kūgio formos.

Jo plokštumose įmušta po penkis taškelius, sveris 38,5 g. Antrasis svorelis - šiek tiek mažesnis, tokios pat formos, galuose įbrėžtas "x" ženklas, sveria 31,2 g. Trečiasis taip pat dvigubo nupjauto kūgio formos, tik mažesnis - 24,9 g. Ketvirtasis smarkiai sunykęs, cilindro formos - 9,05 g. Penktasis daugiakampio formos - 5,6 g. Šeštasis su dviem koncentriniais ratais ir mažu taškeliu, sveria 4,2 g. Septintasis rutulio formos, sveria 4,3 g. Aštuntasis pusrutulio formos, sveria 1,25 g. Pavieniui rastos dar vienas statinaitės formos svorelis.

Iš ginklų gausiausią grupę sudaro ietigaliai, kurių iš viso rasta 19. Ietigaliai kapuose Nr. 1, 11 ir 22 rasti po du, padėti galvos srityje, o kapuose Nr. 3, 4, 6, 8, 18, 21 aptikta po vieną įmovinį lauro lapo formos ietigalį. Iš atsitiktinių radiinių vienas įtvėriamasis ietigalis su dviem užbarzdomis pagamintas iš geros kokybės plieno. Jo ilgis 27 cm, plunksnos plotis 2 cm. Antresis 33 cm ilgio įmovinis ietigalis irgi iš geros kokybės plieno, turi siaurą ir plokščią plunksną.

Antrą grupę pagal gausumą iš ginklų sudaro kovos peiliai (rasti 6). Penki rasti kapuose Nr. 7, 18, 20, 21, 22, o šeštasis - atsitiktinis. Kape Nr. 18 rastas 53 cm ilgio ir 3 cm pločio peilis su medinėmis makštėmis, puoštomis žalvariniais apkaustais, buvo prikabinęs prie diržo. Po peiliu buvo išlikę odinio diržo fragmentas su sagtimi. Medinė makšties dalis aplenkta žalvarine ornamentuota juostele, kurios plotis 1 cm. Juostelės pritvirtintos smulkiomis žalvarinėmis vinutėmis. Prie diržo prikabinta daug ilgų žalvarinių įvijėlių. Įvijėlės grupėmis po tris prikabinotos prie diržo ir užmestos ant peilio. Pasašių peilių rasta Lietuvos TSR V rajonuose. Jie datuojami X-XI s.

Kape Nr. 21 kovos peilis tiesis nugarėle rastas prie deši-

niojo šlauniksaulio, o kape Nr. 22 peilis buvo padėtas ant dubens kaulų. Peilio ilgis 33 cm, geležtės plotis 2,5 cm. Be to, vienas 34,5 cm ilgio peilis restas atsitiktinai.

Plačiųjų kovos peilių rasta tik du (kapuose Nr. 10 ir 18). Tarp atsitiktinių radinių yra viena žalvarinė kalavijo rankenos buoželė, treji žaslų fragmentai ir du pentinai - vienas su žveigždute.

Kapuose Nr. 1, 4, 7, 10, 11, 18, 21, 22 mirusieji buvo palaidoti su diržais. Kape Nr. 1 diržas buvo padėtas mirusiojo dešinėje pusėje, papuoštas plonytėmis žalvarinėmis keturkampėmis plokštelėmis, kurios ištiesai dengė jo paviršių. Prie diržo plokštelės buvo pritvirtintos smulkiomis žalvarinėmis vinutėmis. Kape Nr. 7 ir kape Nr. 10 resti tik diržo skirstiklių fragmentai ir pusapvalė sagtelė, papuošta įkirtelių eilėmis. Turtingame įkepėm kape Nr. 22 restasis odinis diržas buvo papuoštas žalvarinių skerdelių eilėmis ir susėgtas keturkampe užspalintais kampais sagtimi.

Gausiausią ir įvairiausią radinių dalį sudaro papuošalai.

Galvos papuošalų nedaug, išskyrus smulkias grandinėles ir žalvarinius karoliukus (k. 9) ir atsitiktinei rasta vieną apgalvio skersiuoką, ornamentuotą trikampėmis ir skutėmis.

Antkaklės ir jų fragmentai rasti kapuose Nr. 2, 5, 6, 9, 10, 16, 17, 22. Dvi antkaklės vytinės, kilpiniais užkeistais galais, keturios suktinės, rombinio skerspjūvio lankeliu, šonai susukti, vienas lankelio galas baigiasi kilpele, o kitas - kūgeliu. Viena antkaklė kūginiais galais, dvi užkeistais pastorintais galais ir viena vytinė striestais galais.

Gintarinių karolių rasta aštuoni. Du kapuose Nr. 2 ir 6, o kiti atsitiktinai. Vieni karoliukai dvigubo nupjeuto kūgio for-

mos, o kiti plokšti.

Žalvarinių karoliukų aptikta kiek daugiau, bet tik vieni (k. 7) uždėti ant kaklo. Tarp atsitiktinių radinių yra vienas emalės karoliukas. Rastos dvi kriauklelės, kurios naudotos kaip kaklo papuošalas (k. 22).

Vieną iš gausiausių papuošalų grupių sudaro segės. Kapuose Nr. 1, 2, 8, 10, 11, 20, 22 rastos pasaginės segės daugiakampiais galais. Jų lankelis ornamentuotas apvalių taškučių eilėmis, o daugiakampių galvučių plokštumas - įmuštomis akutėmis. Dvi pasaginės segės rastos cilindriniais galais (kape Nr. 3 ir atsitiktinė). Penkios segės miniatiūrinės. Segelės įvairios - aguoniniais, cilindriniais, gyvuliniais, o kape Nr. 5 storėjančiais galais. Tarp atsitiktinių radinių yra pasaginė segė su paplatintais galais.

Viens gražiausių šio senkapio segių - atsitiktinė pasaginė segė žvaigždiniais galais. Jos lankelis yra pusiau apvalaus skersinio pjūvio, išgaubtais ranteliais sukirstytas į 7 laukelius, kurie buvo padengti sidabru. Segės galai aukšti, užsibalgia keturkampė žvaigždė, kuri padengta sidabru. Tarp atsitiktinių radinių viena segelė apskrita, žalvarinė, ornamentuota skersiniais ruoželiais, o kita sidabrinė, apskrita, 4 cm diametro, lygiu be jokio ornamento paviršiumi. Kape Nr. 22 rasta puošni lankinė aguoninė masyvi plokščia segė.

Smeigtukai rasti kryžiniai ir trikampėmis galvutėmis. Kape Nr. 5 aptikti du kryžiniai smeigtukai, sujungti grandinėlemis. Smeigtukų galvutės turi po tris plokštumas, kurios puoštos mažyčiais konusėliais ir dviem koncentriniais ratais. Kape Nr. 6 rastieji smeigtukai turi jau po keturias plokštumas, puoštas

sibaigia trimis konusėliais. Šeši kryžiniai smeigtukai rasti atsitiktinai.

Atsitiktinai rasta keletas kabučių. Trys klevo sėklos formos, keturi varpelio ir vienas kabutis sidabrinis su žalvarine grandinėle.

Kapuose Nr. 5, 6, 16 ant abiejų rankų aptiktos įvjinės spyrankės, susuktos iš trikampio skerspjūvio žalvarinės plokštelės, ornamentuotos skersinių ruoželių grupėmis. Pavieniui rasta keliolika įvijinių spyrankių fragmentų. Kape Nr. 22 aptiktos dvi masyvios juostinės trikampio skerspjūvio spyrankės. Spyrankės ornamentuotos taškučių ir įkartėlių eilėmis. Atsitiktinai rasta dar keliolika juostinių spyrankių fragmentų.

Nemažai aptikta įvijinių žiedų. Jie visi žalvariniai, tik vienas geležinis. Šeši žiedai rasti kapuose Nr. 2, 12, 18, 22, o likusieji 44 - atsitiktinai. Trys iš jų skirtingų formų. Du suktu priekiu prasikeičiančiais galais, trečias išpletintu priekiu, irgi prasikeičiančiais galais.

Pagal rastuosius kapuose dirbinius senkapį tenka datuoti X-XI a. Tačiau žiedai pastorirta priekine dalimi ir pentiniai su žvaigždute rodo, kad čis laidota ir XIII-XIV a. Smeigtukų ir kovos peilių pedėtis kapuose būdinga daugiau žiemgaliams. Tačiau žalvariu kaustyti diržai, kovos peiliai žalvariu kaustytose makštyse ir kiti radiniai rodo kalynų kuršių kultūros įtaką.